

Nėra plačiau žinoma ir gana išsami Žemaitės paskaita apie karo žiaurumus Lietuvoje, skaityta Amerikos lietuviams. Paskaita buvo išspausdinta anglų kalba laikraštyje „Worcester Daily Telegram“, o vėliau pažangiaame Amerikos lietuvių laikraštyje „Kova“ (1916, gegužės 5, Nr. 18). Nėra tikslių žinių, ar tai pačios Žemaitės originalus tekstas, ar vertimas iš anglų kalbos. Nors vienas kitas epizodas, aprašytas paskaitoje, sutinkamas ir kituose jos kūriniuose, tačiau iš esmės tai visai savarankiškas darbas, įdomus autobiografiniais faktais, aiškiai išreikšta antikarine nuotaika, kai kuriais rašytojos samprotavimais, faktiniais ir statistikos duomenimis, liečiančiais karo eigą Lietuvoje. Nors kai kurie pavaizduoti įvykiai galėjo būti rašytojos sąmoningai sutirštinti, pvz., apie caro kariuomenės žiaurumus, tačiau ji sugebėjo gerai nupiešti karo nelaimių prislėgtą Lietuvą, jos gyventojus.

Amerikos spaudoje taip pat buvo išspausdintas Žemaitės straipsnelis „Mano žodis“ („Laisvė“, 1916, gegužės 12, Nr. 38). Šiame straipsnyje Žemaitė polemizavo su V. Kapsuku dėl „Ziburėlio“ draugijos veiklos. Straipsnelis yra tendencingas ir, galimas daiktas, iš šalies inspirotas. Į šį straipsnelį V. Kapsukas parašė platų atsakymą Žemaitei „Ir mano žodis“, kuris buvo išspausdintas laikraštyje „Kova“ (1916, birželio 9, Nr. 23).

Į Žemaitės Raštų rinkinius įtrauktini ir kai kurie straipsniai bei laiškai, po kuriais greta kitų pasirašė ir rašytoja. Tie straipsneliai, gal būt, parašyti ir kitų asmenų, parodo Žemaitės pažiūras į atskirus reiškinius, liečia jos visuomeninę veiklą ir pan. Iš tokių straipsnių paminėtinas yra „Lietuvos šelpimo ir Lietuvos gelbėjimo fondų komitetam pasiūlymas“, kuriame keliamas šių dviejų komitetų susijungimo klausimas. „Pasiūlyme“ rašoma, kad, tik vieningai dirbant, bus galima pasiekti didesnių rezultatų. Laiškas, pasirašytas A. Bulotos ir Žemaitės, buvo išspausdintas Amerikos lietuvių spaudoje ir Peterburge leistame laikraštyje „Naujoji Lietuva“ (1916, gegužės 29, Nr. 22). Tais pat metais laikraštyje „Laisvė“ (1916, gegužės 5, Nr. 36) buvo išspausdintas A. Bulotos ir Žemaitės laiškas, liečiąs jų maršrutą ir paskaitų organizavimą Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Pažymėtinas taip pat yra sveikinimas iš Amerikos, atsiųstas į Peterburgą Vasario revoliucijos pergales proga. Jame rašoma:

„Tai atsiliuosavimo pradžia ne vien Rusijos, bet didelės naujos eros visam pasauliui! Tironai braška visur ir subirės amžinai... Žmogaus energija paliuosuota ir žmogaus meilė be retežių — ak, mūsų vergo fantazija vargiai dar gali siekti, taip toli, kaip laisvas ir galingas gali būti laisvas žmogus laisvoji žmonijoje! Kad bent mes mokėtume užtektinai plačiai atkelti ateities vartus žmogui“.

Po sveikinimo greta kelių kitų asmenų pasirašė ir Žemaitė. Sveikinimo tekstas buvo išspausdintas laikraštyje „Naujoji Lietuva“ (1917, birželio 16, Nr. 15(23)).

Reikia manyti, kad, nuodugniai ištyrinėjus periodinę spaudą, galima būtų dar papildyti Žemaitės kūrybinį palikimą.

[Iteikta 1961 m. spalio mėn.]

Lietuviškos komunistinės spaudos katalogas

1930 m. Tilžėje buvo išspausdintas „Lietuvos Darbininkų Spaudos Draugijos katalogas. 1929—1930“. Lietuvos Darbininkų spaudos draugiją, kurios vardu buvo išleistas katalogas, 1925 m. suorganizavo Lietuvos Komunistų partija. Draugijos uždavinys buvo leisti darbininkų spaudą ir ypač V. Lenino raštus. Jos veikimo centras buvo Smolenskas. Minėtam kataloge užregistruoti 199 spaudos vienetai. Daugiausia užregistruo-

ta marksizmo-leninizmo klasikų veikalų, partinių dokumentų — komunistų partijos rezoliucijų ir nutarimų leidinių, knygų ir brošiūrų politiniais, istorijos ir kitais klausimais. Užregistruota keletas grožinės literatūros leidinių: J. Janonio „Darbininkų giesmės“ (2-asis leid., 1920 m.), rusų rašytojo V. Korolenkos „Urvo vaikai“, be to, lietuvių komunistiniai periodiniai leidiniai.

Visa medžiaga suklasifikuota į keletą skyrių. 1. Lietuvos reikalų komisariato leidiniai. 2. „Komunisto knygynėlio“ serija, leidžiama Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos CK. Leidiniai buvo leidžiami 1919—1922 m. Smolenske, Minske, Tilžėje, Vilniuje. 3. Lietuvos Darbininkų spaudos draugijos leidiniai, pasirodę 1925—1928 m. 4. LKP CK ir LKJS CK leidiniai. 5. Įvairūs leidiniai. Be to, nurodyti „Kibirkštis“, „Komunisto“ komplektai, pažymėti naujai išleisti ir spausdinami raštai. Užregistruota literatūra neanotuota. Katalogas turėjo informacinius bei propagandinius tikslus — skirtas komunistinės spaudos platinimui. Kataloge nurodoma, kad užregistruotas knygas galima gauti Tilžėje „Balso“ administracijoje ir pas Lietuvių darbininkų spaudos atstovą TSR Sąjunga F. Vaišnorą Smolenske.

„Lietuvos Darbininkų spaudos draugijos katalogo“ egzempliorių savo rinkiniuose turėjo bibliografas Vyt. Steponaitis. Šiuo metu šis įdomus lietuvių komunistinės spaudos ir bibliografijos istorijai leidinys turėtų būti Lietuvos TSR Valstybinėje respublikinėje bibliotekoje, kuri paveldėjo Vyt. Steponaičio knygų ir rankraščių rinkinį.

Kas perdirbo ir paruošė spaudai knygą „Jonas Išmisločius kromininkas“?

1860 m. vidury pasirodė knygos „Jonas Išmisločius kromininkas“ pirmoji dalis¹. Tai lenkų rašytojo J. Chodzko „Jono iš Svisločės“ antrasis perdirbtas leidimas lietuvių kalba. Knygos antraštiniame puslapyje nurodyta, kad J. Rupeikos vertimą peržiūrėjo ir spaudai paruošė Juras Varnelis. Nors abiejų leidimų struktūra, skyrių pavadinimai ir jų turinys yra identiški, tačiau antrajame leidime yra daug pakeitimų: jame parinkti lietuviški vietovardžiai, vaizduojama lietuvių valstiečių butis. Knygoje yra kai kurių pakeitimų, atspindinčių naujus gyvenimo reiškinius. Kai kurie pakeitimai liečia švietimo klausimus, pvz., praleista vieta, kur buvo rašoma, kad vyriausybė turėtų neleisti valstiečių vaikams siekti toliau negu pradinį mokslą. Antrajame leidime rašoma, kad valstiečiai turi mokytis rašto, rašoma apie valstiečius, savo lėšomis steigiančius mokyklą. Minimos kelios lietuviškos knygos, vietoje pirmajame leidinyje nurodytų lenkiškų knygų. Tuo būdu, antrasis leidimas atspindi XIX a. vidurio lietuvių valstiečių švietimo pastangas, propaguoja knygų skaitymą ir pan.

Bibliografai ir literatūros istorikai dėjo pastangų išaiškinti tą knygą spaudai paruošusį asmenį, išsifruoti Juro Varnelio pseudonimą. V. Biržiška „Lietuvių bibliografijoje“ (D. 2) spėjo, kad antrąjį leidimą paruošęs M. Akelaitis, tačiau niekuo savo spėjimų neparėmė. V. Abramavičius savo straipsnyje „Antanas Strazdas naujų faktų šviesoje“² įrodinėjo, kad knygos „Jonas Išmisločius kromininkas“ autorius esąs Rokiškio dvarininkas Rainoldas Tyzenhauzas, o jos vertėjas — iš valstiečių kilęs gydytojas K. Michnevičius-Mikėnas. Šiuos duomenis V. Abramavičius parėmė

¹ Jonas Iszmisloczius kromininkas. Pirmu kartu isz Lenkiszkos in Lietuwiszką kalbą perstatitas per Juozupą Rupejką, ... o dabar isz naujo perwejzdetas ir spausuwen paduotas per Jurą Warneli Wilniuja, sp-veje A. H. Kirkora, 1860. 173 p.

² Žr. „Pergalė“, 1949, Nr. 3, p. 89—90.